



Vinogradarske klijeti na Obrežu kraj Hižanovca – spomenici narodnoga graditeljstva
Vineyard huts in Obrež near Hižanovec – monuments of the vernacular architecture

Ksenija Marković

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture
Zagreb

**Vinogradarske klijeti
križevačke regije**

Križevačka regija poznata je po poljoprivredi¹ i po vinogradarstvu.² Vinogradi se steru gotovo na svakom brjegu i uzvišici. Vinogradarske klijeti³ križevačke regije najčešće su izvan naselja, pa se u predvečerja ističu siluete pravilno poredanih niskih kućica manjih omjera po hrptima brda. Izgrađene između stabala voćaka klijeti pojačavaju postojeći odnos visina i volumena. Križevačka je regija bogata različitim prirodnim materijalima: kamenom, ilovačkom, šumama, grmljem. Tako su i vinogradarske klijeti, kao i ostala tradicijska arhitektura XIX. i XX. stoljeća križevačke regije, građene različito, ovisno o prirodnim okolnostima, graditeljskoj tradiciji, ekonomskim uvjetima, pa su prema tome građene skromnije ili bogatije. Etnološko proučavanje vinogradarskih klijeti može se svesti na nekoliko klasičnih primjera dokumentiranja materijalne kulture naroda, etnografskih opisa građevina, alata i onoga što nalazimo u klijeti, od buradi do preša i drugih potrepština.⁴ Pokušaj klasifikacije vinogradarskih klijeti autora N. Pantelića, s obzirom na udaljenost klijeti od vinograda, ne daje preglednu sliku jer nije potpuno iscrpna. Tako obreške klijeti ostaju izvan kategorija jer su smještene u vinogradu, a u bližjoj okolini naselja.⁵ Same vinogradarske klijeti svojom skromnošću i nisu budile toliku pažnju⁶ kao npr. događaji vezani uz pravljenje vina i mošta. Mukotrpan posao vinogradara kroz godinu opisan je u ponekim radovima u detalje.⁷ Ipak, jedan prikaz rarijnih arhitektonskih oblika vinogradarske klijeti zaslužuje pažnju zbog osobitog načina svodenja. Način polukružnog svodenja rijedak je jer se javlja kod tehnike gradnje horizontalno slaganih platica, vezanih na preklop. Primjer vinogradarske klijeti građene na taj način nalazi se u dinarskoj etnografskoj zoni, u Srbiji, južno od Čačka, mjestu Atenici,⁸ ali jednak način svodenja kod gospodarskih zgrada poznat je i u Gradišću (Burgenlandu)⁹ kod gradišćanskih Hrvata.

U križevačkoj je regiji najstarija dosad evidentirana klijet u Vukšincu, selu jugozapadno od Gornje Rijeke, a datirana je 1818. Godina gradnje ucertana je na gredi iznad ulaza u donji podrumski dio klijeti, koji je okrenut prema vinogradu. Klijet se danas, što je rijedak primjer, nalazi unutar naselja, između stambenih kuća. Stanovnici Vukšince, a i sam vlasnik klijeti, vrlo su ponosni i zadovoljni da je održana jedna takva starina.

Klijet je građena od horizontalno slaganih planjki vezanih na preklop, tzv. vez. Donji dio klijeti podzidan je kamenom vezanim zemljom i pljevom. Zabati su zatvoreni vertikalnom daščanom oplatom. Krovšte je dvostrešno, pokriveno utorenim crijepom. Prozori su srednjeg formata, zatvoreni drvenim žaluzinama.

U gotovo istom položaju, usred stambene izgradnje unutar već formirane ulice izgrađene s obje strane, našla se i arhaično građena drvena vinogradarska klijet u Sudovcu. Građena od horizontalno slaganih planjki vezanih na preklop, tzv. vez, s četverovodnim krovštem pokrivenim raženom slamom, tzv. rietkom, i otvorenom »mansardom« za ubacivanje sijena koja je orijentirana prema cesti, predstavlja raritet u ovom naselju to više jer klijet nije u vinogradu. Raspoloženje Sudovčana prema klijeti u mnogome se razlikuje od prethodnog. Sudovčani smatraju da je »ritek na sramotu sela« i nadaju se da će bar slamnati krov biti zamijenjen novim, plastičnim.

Pokraj klijeti je starinska uska drvena klupica uz ogradu od drvenih dasaka. To čini ovo mjesto osobitim i o tome što je to jedino javno mjesto u naselju Sudovec sa prostorom za sjedanje.

Kao vrlo neobičan i zasigurno spomeničkog značaja je lokalitet Zaistovec. Naselje je smješteno pri zapadnom rubu križevačke općine jugozapadno od Gornje Rijeke, a satoji se od triju odvojenih zaselaka. Vinogradi su na dva obronka. Na

Sažetak

Križevačka regija poznata je po vinogradarstvu. Vinogradske su klijeti uglavnom izvan naselja, na hrptima brda. Regija je bogata različitim prirodnim materijalima – kamenom, ilovačkom, grmljem, šumama – pa su tako vinogradske klijeti, kao i ostala tradicijska arhitektura XIX. i XX. stoljeća, građene na različite načine.

Najstarija klijet dosad evidentirana na ovom području je u Vukašincu. Godina gradnje 1818. ucertana je na gredi iznad ulaza. Klijet je danas unutar naselja, između stambenih zgrada.

U sličnom je položaju unutar naselja i klijet u Sudovcu, u kojem se, za razliku od prethodnog primjera, stanovništvo srami njezina slamnatog krova i želi ga zamijeniti novim, plastičnim.

Naselje Zaistovec zanimljivo je po ulici kojoj su s jedne strane kuće sa stajama, svinjama i sl., a s druge – klijeti. Poznato je gostoprimstvo ovdašnjih vinogradara, koji se okupljaju oko vatre u jednoj od klijeti, u koju svatko donosi i ispija svoje vino. Prijedlog obnove obreških klijeti nastao je za boravka ECOVAST-ove grupe stručnjaka u Križevcima i čeka na odaziv i lokalnog stanovništva.



Detalj razbarene ograde trijema vinogradarske klijeti u zaseoku Bregi u Zaistovcu (foto: K. Tadić, 1989)
A detail of a carved fence in the doorway of a vineyard hut in the hamlet of Bregi, Zaistovec (Photo K. Tadić, 1989)

obroncima brda Fuk stere se kratka, kako Zaistovčani kažu, »ulica« izgrađena s obje strane arhaičnim drvenim vinogradarskim klijetima. Ipak, značajniji je potez na koji se nailazi uz samu cestu u zaseoku Bregi. Bregi se ističu osobitom organizacijom prostora, neuobičajenom u kontinentalnoj Hrvatskoj. Ta organizacija prostora temelji se na prostornom zbližavanju dviju vrsta gospodarstva i to vinogradarstva i ekstenzivnog, individualnog stočarstva. S jedne strane ceste velike su parcele s novim modernim kućama, uz koje nalazimo sve prateće gospodarske objekte kao što su sjenici, staje i dr., dok se s druge strane ceste nalaze pravilno poredane vinogradarske klijeti iza kojih se prostiru vinogradi. Tipovi vinogradarskih klijeti koji se javljaju u ovom osebujnome naselju variraju od vrlo jednostavnih, arhaičnih, prizemnih, građenih od horizontalno slaganih platica, spajanih na uglavima na preklop, ili kako drugačije, npr. na utor (vušake), prizemnih s podzidanim podrumskim dijelom do jednokatnih zidanih u obje zone, s vanjskim stepeništem i verandom, koje datiraju s početka ovog stoljeća. Drvene ograde i zabati klijeti često su bogato ukrašeni plitkim rezbarenjem ili izrezivanjem najčešće geometrijskih motiva.

Drugi način gradnje na kanate, kod kojeg postoji drveni kostur, koji drži nutarnju konstrukciju od pletera nabacanog ilovačom i pljevom, nalazimo u većim aglomeracijama u Erdovcu, Martincu te vinogradima od Glogovnice prema Heleni. I u nekim drugim mjestima nalazimo pojedinačne primjerke klijete

ti građenih na kanate. I kod ovoga načina gradnje postoje varijante u veličini i načinu izvedbe zidova, krovništa i pokrova. Vrlo su lijepi primjeri oni kod kojih se drvena konstrukcija ističe po boji i razlikuje od svjetlije boje stijena omazanih ilovačom. Kod kanatne konstrukcije krovništa su najčešće pokrivena raženom slamom, a razlog tome treba tražiti u lakoći pokrova koja odgovara ovom načinu konstrukcije.

Kamene klijeti nalaze se ispod Kalnika. Malih su omjera. Kamene je vrlo malo i lagano obrađeno. Krovništa su dvostrešna, pokrivena već novijim utorenim crijepom, kao što je i ovaj primjer klijeti iz Gornje Rijeke.

Vinogradarske klijeti u Obrežu podno Kalnika svojom brojnošću i arhaičnim načinom gradnje predstavljaju jedinstven primjer takve aglomeracije, tj. niza po funkciji istovrsnih objekata. Skladnom gradnjom uličnog poteza zvanog Ilica, iza kojeg se spuštaju padine vinograda, stilom gradnje te održavanjem i kolanjem života u klijetima omogućen je još uvijek uvid u način života potkalničkih seljaka, u područje duhovnog, socijalnog, a i materijalnog stanja. Klijeti u Obrežu nastale su u različita vremena. Najstarija klijet datirana je 1858. a novije su nastale između dva rata. Cjelokupno naselje klijeti u Obrežu kraj Hižanovca skladno je sraslo s prirodnim okolišem, vinogradima, poljima, voćnjacima i zaštitničkim masivom Kalnika u pozadini. Zbog toga su vinogradarske klijeti Obreža zaštićene 1980. kao značajan spomenik narodnog stvaralaštva.



Niz starinski građenih drvenih vinogradarskih klijeti u zaseoku Bregi u Zaistovcu (foto: K. Tadić, 1989)
A row of antiquely built wooden vineyard huts in the hamlet of Bregi in Zaistovec (Photo K. Tadić, 1989)



Vinogradarske klijeti s podrumom (XIX/XX. st.) u zaseoku Bregi u Zaistovcu (foto: K. Tadić, 1989)
Vineyard huts with a cellar (19/20th C.) in the hamlet of Bregi in Zaistovec (Photo K. Tadić, 1989)

Poznato je čuveno gostoprimstvo vinogradara. Redovito se svi skupljaju oko vatre, koja se pali u jednoj klijeti. Svatko donosi i ispija svoje vino, a postoji i pravilo da se »ne smije piti preko poceka, da se ne bi ljudi svadili ni vino zavrilo«.

Vukovčani i Hižanovčani navraćaju svaki dan u klijet noseći nešto jela sa sobom. To rade samo muškarci. Žene dolaze u vrijeme najvećih radova, kao što je okopavanje vinograda, rezanje loze ili branje grožđa. Navodno da prijedlozi mjesnih i regionalnih vlasti dobivaju pristanak tek kada bivaju temeljito razmotreni i usvojeni u obreškim klijetima.¹⁰

Problemi zaštite vinogradarskih klijeti i goričnih pejzaža tek su na svojim počecima rješavanja. U prvom je redu potrebno štiti postojeće vizure, sklad arhitekture i prirode, koji nam takvi krajolici, zajedno s minimalno potrebnom izgrađenošću, nude.

Ujedno, vrijednosti takvih prostora i seoske graditeljske baštine, odnos kojeg je stvorila i ostavila kao svjedočanstvo cjelovite kulture prostora, potrebno je procesima istraživanja, proučavanja, vrednovanja popularizirati a time i odgajati i obrazovati sve slojeve pučanstva, što je jedan od bitnih preduvjeta za očuvanje onog dijela baštine koji još reprezentira sve karakteristike i specifičnosti u prostoru a i samog kulturnog prostora. Pritom nemojmo zaboraviti da je perspektiva sela u suživotu s vrijednostima prošlog vremena. One nadahnjuju označavajući »tradicijisko korijenje samosvijesti«, kao što je rekao Ivo Maroević.¹¹

U vrijeme boravka ECOVAST-ove grupe stručnjaka u Križevcima nastao je prijedlog za obnovu obreških klijeti. U prilogu je nacrt projekta obnove. Radi ostvarenja obnove Obreža dosada je izvršena anketa među vlasnicima i posjednicima vinogradarskih klijeti. Ustanovljeno je da je od 52 klijeti 18 krovšta pokriveno slamom, 28 crijepom, a 5 pločama. Hrvatska televizija snimila je kraći film o obreškim klijetima, koji je prikazan na Martinje 1990. Suživot staroga i novoga započinje tek kada i ostaci stare baštine dobiju istu perspektivu kao i ono novo. Na nama je stvarati uvjete za takav život.

Pjesma »Klet« Frana Galovića ilustrira bogatstvo baštine koju u sebi nosi takva mala skromna građevina:

»Bila je doga niska i stara
 Morti vre više stotinu let
 Ne se na dalko našlo ji para
 Prava negdašnja gorična klet.«



Vinogradarska klijet građena na kanate u Gornjoj Glogovnici (foto: K. Tadić, 1989)
A vineyard hut built of a filled-in wooden frame in Gornja Glogovnica (Photo K. Tadić, 1989)

Bilješke

1

1860–1985. *Poljoprivredni institut Križevci*, 125 godina poljoprivrednog školstva i znanstvenog rada u Križevcima.

2

U Križevcima se održavao vinogradarski tečaj potkraj XIX. stoljeća. O vinogradarstvu u županiji bjelovarsko-križevačkoj piše Fran Novak u »Hrvatskoj domovini« 1899, broj 28. U Križevcima je 1905. bila u prilici izložba vina i vinski sajam (Narodne novine, Zagreb, 1905, br. 107). O uzornim vladinim vinogradima te o kalničkoj vinogradarskoj zadruzi može se saznati iz revije (Jugoslavenski) vinogradar i voćar 1924. i 1925. te 1942. Članak o gradnji pogona Tvornice bezalkoholnih pića u Križevcima izlazi u »Borbi« 1970.

Vinova loza prenesena je prije tri-četiri tisuće godina iz Azije u Egipat, a zatim u Grčku i Italiju. Rimljani su je proširili na cijelo područje svoje vlasti. Kod nas je rimski car Probo (276–282) u Srijemu dao zasadi vinograde. Vinova loza je višegodišnja penjačica s 11 rodova i oko 60 vrsta, a uspijeva i na terenima na kojima se neka druga kultura ne bi mogla rentabilno uzgajati. U srednjem vijeku uzgajali su se vinogradi na manjim površinama uz samostane i dvorove feudalaca. Invazijom Turaka većinom su vinogradi uništeni, osim u Dalmaciji, Sloveniji, Istri i Hrvatskom zagorju. Nakon Turaka vinogradi se šire sve do pojave filoksere po cijelom području Jugoslavije. U drugoj polovici XIX. stoljeća počeli su vinogradi u cijeloj Evropi, pa i kod nas, naglo propadati. Potkraj XIX. stoljeća otpočela je regeneracija evropskih vinograda na američkim podlogama na koje su se cijepile evropske plemenite loze. U vezi s nastojanjem da se vinogradi regeneriraju došlo je do pojave tzv. »direktora«. To je grožđe koje rodi direktno na američkim hibridima, bez cijepljenja. Kod nas se razlikuju dva područja uzgoja, i to primorski i kontinentalni, i četiri načina uzgoja: niski, kod kojeg je stabljika nisko iznad tla; srednje visoki, stabljika je 30 i više cm iznad tla; povišeni, stabljika je 100–150 cm iznad tla, i visoki, a to su brajde, sjenice, pergole uz kuće i dr. Na križevačkoj regiji, vinova loza uzgaja se na povišen način (*Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Vinogradarstvo*, Zagreb MCMLXIX, JLZ, str. 622–623).

3

Kliet, klit, klet, f. casa, cella, kućina »navlastito u vinogradu« (VI. Mažuranić, *Pravno-povijesni rječnik*, Zagreb, JAZU 1908–1922–1975 AO, str. 506), »s hižom, kletjom i prešom«, 1958. Medimurje – Kukuļević I., *Acta Croatica*, Listine Hrvatske, Zagreb, 1863, str. 306 »cela-

rium vulgo kleth«, **Tkalčić Iv.**, *Povijesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba* (Monumenta civitatis Zagrebiensis IX 312). Pošto je baltičke paralele kletis, lot. klets, hambar. Od ostalih najzanimljivija je keltska paralela ir. cliath crates, hürde, gal. cleta, fr. claie crates, Hürde. Bio je to naziv za kuću od pletera i ilovače. Deminutiv kletka – mjesto gdje se čuva jelo. Augmentativ na -ara kljetara (Lika), na -ar klitar (srednja Dalmacija), camarino, deminutiv kljetarica (Lika). Izvedenica na -ište, kljetište (m) u XIV. stoljeću bilo je termin za vlaško (nomadsko) selo. U tom je smislu ušla riječ u latinski pisane tekstove cletista (XV. stoljeće). Za usporedbu kod Marina Držića: »Vlah Vlahu potište a katunaru kletiše.«

4

Ivo Ladika, *Zagorske klijeti*, Zagorski kalendar 1961, izdanje *Matiya Gubec*, str. 70–73, i **Branko Svoboda**, *Stare vinogradarske kurije i klijeti*, Zagreb, 1967. Prvi dio sadrži vinogradarske spomen-knjige, a drugi dio zapise o starim goričnim kurijama i klijetima na Varaždin-Bregu.

5

Nikola Pantelić, *Pivnice – Poljane*, Glasnik Etnografskog muzeja, 22–23, Beograd, 1960, str. 183.

6

Vinogradarske klijeti privlače slikare, pjesnike, televizijske snimatele, a i etnologa dr. **Aleksandru Muraj**, koja je u radu *Vinogradarske kleti na Obrežu podno Kalnika – spomenik narodne kulture*, Križevački zbornik II, 1982, str. 158, uz gradevine obradila i dio običaja.

7

Ivan Ritig, *Vinogradarstvo*, Zagreb, 1926; **Dragutin Stražimir**, *Vinogradarstvo*, Zagreb, 1876, Varaždin, 1870.

8

Nadežda Pešić-Maksimović, *Jedan preživeli oblik narodne arhitekture – atenički vinarski podrum*, Zbornik narodnog muzeja I, 1969, Čačak, 1959.

9

Franz Simon, *Burgenland*, str. 70, 71: klijet za držanje žita, kitting beim bauernhaus. Der Lehnverputz ist hier übersichtshalber weggelassen.

10

Aleksandra Muraj, *nav. dj.*

11

Ivo Maroević, *Sadašnjost baštine*, Zagreb, 1986.

Projekt: OBNOVA VINOGRADARSKIH KLIJETI
NA OBREŽU – prijedlog

Projekt se radi za:

1. vlasnike i korisnike klijeti;
2. podizanje svijesti o kulturnoj baštini, kulture prema okolini i odnosa prema kulturnoj baštini, stvaranje kulturnog identiteta;
3. potencijalne posjetitelje, a to su turisti, lovci, školska djeca;
4. radi razvitka turizma na području SO Križevci – Obrež – Kalnik.

Cilj:

- pomoći vlasnicima u obnovi vinogradarskih klijeti (savjetima, stručnom pomoći, eventualno pronaći financijske mogućnosti pomoći);
- pomoći razvoju turizma ovoga kraja;
- razviti osjećaj za kulturnu baštinu u djece i odraslih;
- buditi svijest o kulturnoj baštini;
- marketing – izdavanje kalendara, razglednica, suvenirna s temom vinogradarske klijeti Obreža i šire križevačke regije i ostalih vrsta spomeničkih vrijednosti križevačke regije.

Metoda izvedbe: projekt se izvodi istodobno na nekoliko razina:

1. pedagoška razina:
 - a) rad s učenicima nižih razreda u likovnom, muzičkoim i jezičnom – predlažu se izleti s učenicima na Obrež s radnim temama; najbolji radovi se izabiru i od njih rade izložbe, koje se publiciraju (slikovnice, kalendari, razglednice);
 - b) rad sa studentima etnologije i arhitekture;
2. muzeološka razina: izložba radova na temu tradicijske arhitekture i osobito vinogradarskih klijeti;
3. konzervatorska razina:
 1. valorizacija klijeti,
 2. upute za obnovu,
 3. arhitektonska koncepcija obnove;
 4. ekonomska razina: financijska konstrukcija, ekonomska valorizacija kulturnih dobara (sredstva koja se ostvaruju korištenjem, a osiguravaju održavanje).

Program eksploatacije

1. od strane turizma:
 - stvoriti mogućnosti ruralnog turizma, otvaranje ekoprodaonica i bioprodavaonica, prodavaonica suvenirna i sl.

Summary

Ksenija Marković

Vineyard huts in the Križevci region

The region of Križevci is well-known for its wine-growing. The vineyard huts are frequently situated outside of the villages, often on hill-crests. The region of Križevci is rich in different natural building materials. The peasants built the huts of earth, horizontal beams or stone. One ancient vineyard hut is in Vukašinec. The date 1818 is engraved on the beam above the door of the hut. Today the hut is situated in a village among apartment houses on a patch of vineyard. In the village of Sudovec there is a vineyard hut with a straw-thatched roof. The peasants are ashamed of this roof. They want to replace the straw with a plastic material. Near the hut there is a seat bench; it is the only public place with a bench in the whole village. The village of Zaistovec is special. On one side of the street there are houses with stables, pigsties, hay barns etc. and on the other side of the street are the vineyard huts.

The hospitality of the local wine-growers is famous. They gather around the fire in one of the vineyard huts, everyone brings and drinks his own wine, but there is one rule »Don't drink the wine at the door over 'pocek'« – the threshold, so that there would not be any dispute and so that the wine would not ferment. As a rule, the proposals of the local and regional authority were not accepted until the wine-growers discussed them and accepted them in the vineyard hut.